

Book Reviews

BARBARA SANDIG, *STILISTIK DER DEUTSCHEN SPRACHE*,
Berlin — New York: W. de Gruyter, 1986, 368 s.

Stylistyka należy do tych dyscyplin filologicznych, w których wraca się ciągle do podstawowych pojęć, próbując je uściślić, kategoryzować, definiować na nowo. Istnieje więc ciągle spora różnorodność definicji elementarnych pojęć i dość liczne propozycje metod analiz stylistycznych¹. W przekonaniu niektórych badaczy wspomniana cecha stanowi o specjalnym uroku stylistyki. „Ponieważ wszystkie te koncepcje są ze sobą niesprzeczne, a proponowane przez nie rodzaje analizy uzupełniają się wzajemnie — nie ma powodu, by niepokoić się wielością definicji.” (Ohmann 1977: 126, Dolinin 1978).

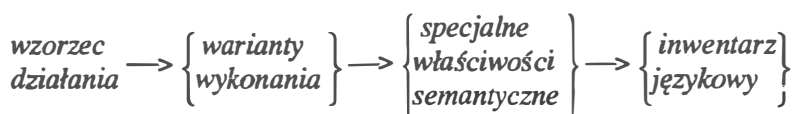
Autorka przedstawianej książki jest jednak odmiennego zdania, gdyż pisze we wstępie: „stylistyka jako dyscyplina w obrębie lingwistyki przedstawia się wciąż jeszcze jako chaos” (s. 13) i stawia sobie zadanie uporządkowania tego chaosu. Pierwszą część książki poświęca w związku z tym pojęciu **stylu**, przyjmując na wstępie, że „styl ma (...), tak samo jak inne zjawiska językowe, strukturę i funkcję” (s. 19). Należy go rozpatrywać jako „rodzaj wykonania działania językowego”, winien więc być odnoszony do uczestników działania, związków między nimi i do rozmaitych warunków działań, takich jak: kanał, pośrednik, instytucja itd. (s. 30)². Może on być traktowany jako aspekt działania językowego.

B. Sandig stara się przekonać nas o tym, że każde działanie językowe jest spełnione (wykonane) w stylu (s. 39). Stąd pytanie o relacje między stylem

1 Sytuację w stylistyce krajów słowiańskich dobrze ilustruje tom: *Synteza w stylistyce słowiańskiej*, 1991.

2 W ten sposób autorka nawiązuje do propozycji innych badaczy (na przykład R. Ohmanna) i do własnych koncepcji (Sandig 1978). Por. na temat poglądów B. Sandig (Pisarkowa 1980).

a innymi aspektami działania (s. 40). Za licznymi znawcami zagadnienia wyodrębniła autorka następujące aspekty działań: kontekst, ocena sytuacji, motywacja, cel, plan działania, sposób wykonania, wynik, następstwa, pokazując ścisły związek stylu z każdym z nich. Badaczka przywołuje więc pojęcie wzorca działania, sprowadzając go do społecznie wytworzonych i reprodukowanych form działania (s. 45). W owych wzorcach mieszczą się przede wszystkim związki między typem działania a typem wypowiedzi, co autorka ujmuje w następujący, przedstawiany tu skrótowo schemat (s. 50):

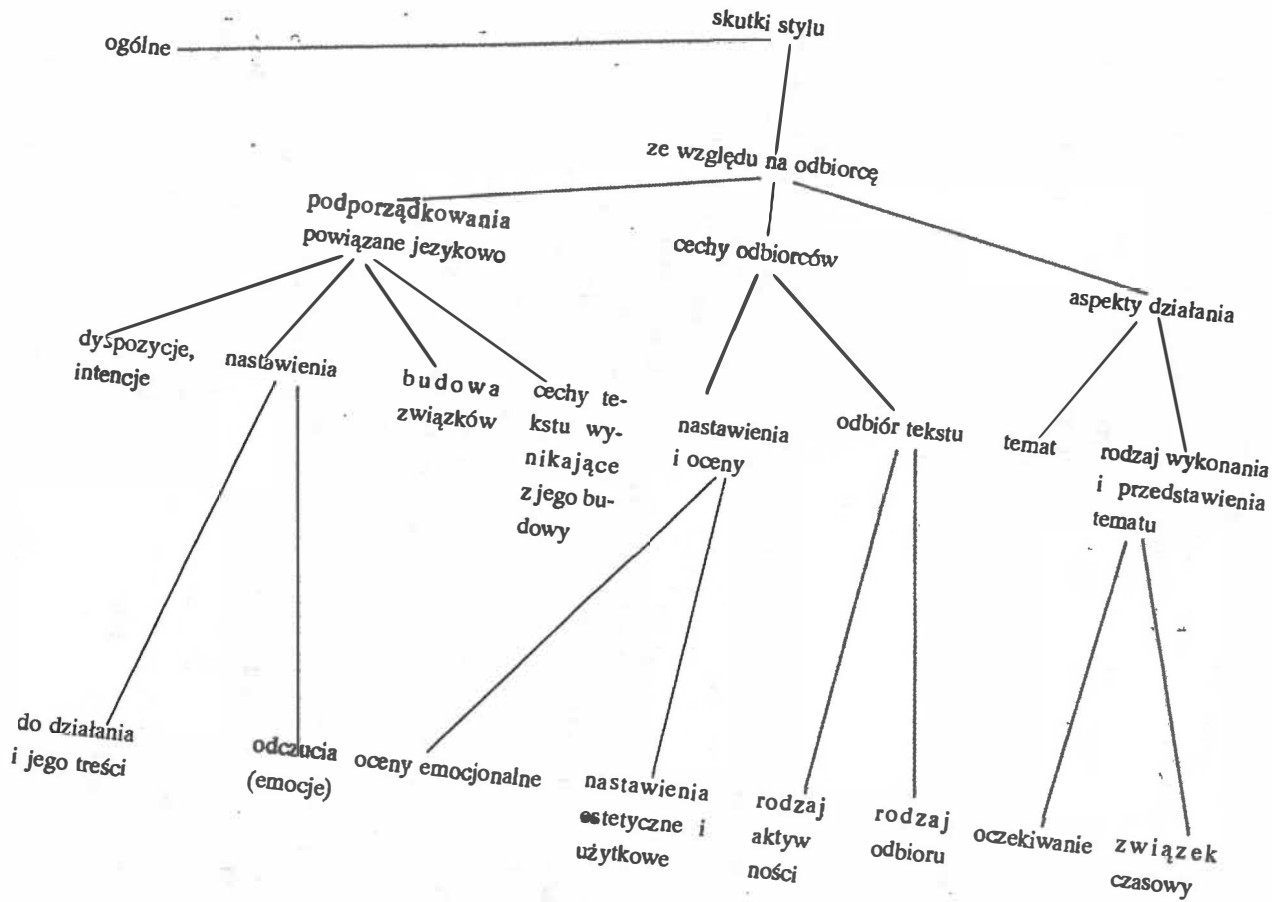

Porównując poszczególne wykonania działań z możliwościami zawartymi we wzorcu, możemy odkryć „wkład stylu w całość przeprowadzonych działań” (s. 51). Porównanie stanowi więc ważną metodę analiz stylistycznych³.

Aby zdarzenie mogło być opisywane jako działanie, musi istnieć osoba działająca, której można przypisać określoną **intencję**. Wiąże się z tym pojęcie **skutku stylu**, który B. Sandig rozumie jako „przedstawioną lub przedstawialną intencję, wyrażoną za pomocą wypowiedzi przez mówiącego czy piszącego w odniesieniu do adresata” (s. 62). Stylistyka, która nie analizuje wyłącznie tekstów (tzn. tego, jak są zbudowane), lecz rozpatruje i opisuje także działania dokonywane za pomocą tekstów, powinna się zająć charakterystyką skutków stylu. Chodzi przy tym o opis skutków typowych (s. 64). Ponieważ trudno jest niejednokrotnie odróżnić skutek stylu od następstwa działania, trzeba wstępnie — sugeruje badaczka — umieścić te zjawiska w teorii działania w ramach perlokucji (s. 71). Skutek stylu może być rozpatrywany jako zamiar ze strony nadawcy. Aby mógł być zrealizowany, nadawca i odbiorca powinni być uczestnikami tej samej kultury (s. 74), por. na ten temat Hołówka 1988: 25-33.

Próbie typizowania skutków stylu przeprowadza B. Sandig za pomocą następujących metod: 1) zebrania wyrażań, które służą użytkownikom języka do nazywania skutku stylu, np. *osobliwy, dziwaczny styl, efekt niespodzianki, ten styl jest bardzo ceremonialny* itd. (istnieją bowiem stereotypowe etykiety

3 Nie jest to myśl nowa. W polskiej literaturze stylistycznej pojawia się przede wszystkim w pracach T. Skubałanki (1984, 1986). Wspomnianą metodę stosują niektórzy interpretatorzy stylu tekstów artystycznych (por. Borkowska 1988).

skutki stylu

ogólne

ze względu na odbiorcę

podporządkowania powiązane językowo

cechy odbiorców

aspekty działania

dyspozycje, intencje

nastawienia

budowa związków

cechy tekstu wynikające z jego budowy

do działania i jego treści

odczucia (emocje)

oceny emocjonalne

nastawienia estetyczne i użytkowe

nastawienia i oceny

odbiór tekstu

rodzaj aktywności

rodzaj odbioru

temat

rodzaj wykonania i przedstawienia tematu

oczekiwanie

związek czasowy

skutków stylu), 2) zebrania sądów lingwistów (sądów o skutkach stylu) i ich weryfikację (s. 76).

Propozycja typologiczna autorki obejmuje wyróżnienie ogólnych i specjalnych skutków stylu. Skutki z grupy pierwszej są określane za pomocą wyrazów *odpowiedni, nieodpowiedni*. Mają one wyrażać ogólnie to, jak konkretny styl jest oceniany w relacji do intersubiektywnych oczekiwań (s. 77). O skutkach z grupy drugiej mówi badaczka po rozważeniu następujących zagadnień:

- jakie intencje przypisuje odbiorca nadawcy na podstawie stylu?,
- jakie cechy odbiorcy są ważne dla powstania skutków stylu?,
- które z pozostałych aspektów działania są ważne dla skutków stylu? (s. 78).

W ujęciu B. Sandig typ skutków stylu przedstawia diagram (s. 86) przedstawiam go obok.

Z propozycji autorki omawianej książki wynika, że styl winien być rozpatrywany: 1) z uwzględnieniem relacji: nadawca — tekst — odbiorca, a więc jako aspekt działania językowego, 2) z uwzględnieniem innych aspektów działań językowych — ich treści, właściwości wypowiedzi, sytuacji. Czy można jednak, pyta B. Sandig, pojmować styl jako jednostkę lingwistyczną ze strukturą i funkcją? (s. 94). Styl ma charakter relacyjny, „tworzy on (przedstawia) relację między działaniem według wzoru i konkretną sytuacją” (s. 96). Wypowiedź osiąga znaczenie stylistyczne jedynie w sytuacji. Stąd konieczność odróżnienia znaczenia stylistycznego zdania lub tekstu, znaczenia stylistycznego zdania lub tekstu w sytuacji i znaczenia stylistycznego jako skutku stylu. Ponieważ znaczenie stylistyczne i skutek stylu nie zależą od specyficznej struktury, styl nie jest jednostką lingwistyczną (s. 99). Istnieją jednak takie elementy struktury wypowiedzi, którym można przypisać typowe (powtarzające się) funkcje stylistyczne (s. 100).

Podsumowując analizy typów struktur stylistycznych, autorka sugeruje, że opisy owe powinny zawierać odpowiedzi na pytanie: **co? jak? w jaki sposób? po co? w jakiej sytuacji?** zostało dokonane za pomocą tekstu (s. 122-123). Istnieją językowe elementy i struktury, które służą konwencjonalnie do tworzenia stylu. Należą do nich figury stylu i elementy odmian językowych (płaszczyzn stylu i pozostałych zróżnicowań z ich konotacjami). Te prototypowe elementy stylu mają wpływ na funkcje stylu. Ponadto można różnym elementom językowym nadawać status składników stylu. Dlatego w analizie stylistycznej trzeba uwzględnić wzorce działania i reguły wyboru elementów wzorca w konkretnej sytuacji. Wspomniane zależności obrazuje tabela 1.

Tabela 1.

Język, działanie językowe	Zjawiska stylistyczne	Styl
Typ sytuacji z jej konwencjami	Relacja: typ sytuacji / realizacja wzorca	Konkretne wybory na wszystkich płaszczyznach
Działanie: wzorec działania / wzorec tekstu z konwencjonalnymi alternatywami	Wybór podwzoru, wzorca działania częściowego (składowego)	
Struktury tekstu: struktura działania, struktura tematu, odsyłanie tematu...	Rodzaj następstwa (podziału) kompletne lub fragmentaryczne przedstawienie itd.	Różnorodne znaczenia zależne od okoliczności
Zdanie	Rodzaj budowy zdania, wybór morfemów	
Leksyka	Wybór wyrazów	
Brzmienie	Wybory brzmienia	
Jednostki wymowy / pisma	rodzaj wymowy / rodzaj pisma	

Wraca zatem w rozważaniach autorki kolejne fundamentalne pojęcie stylistyki — pojęcie wyboru i związane z tym zagadnienia: przedmiot wyboru stylistycznego i jego zakres (Skubalanka 1969/70, Wilkoń 1977, Bartmiński 1981, Mazur 1990, Gajda 1991, Zgółka 1991).

Kolejnym krokiem ku definicji stylu jest w omawianej książce jego odniesienie do kompetencji stylistycznej i performancji stylistycznej. **Kompetencję stylistyczną** traktuje B. Sandig jako aspekt kompetencji komunikacyjnej. Składają się na nią następujące umiejętności użytkowników języka (s. 146):

- znajomość typów znaczeń stylistycznych i ich przyporządkowań do określonych wzorców działań,
- znajomość jednostek i reguł, z pomocą których działania językowe zyskują sens stylistyczny,
- znajomość typów struktur stylistycznych,
- wiedza o typach skutków stylu,
- znajomość konwencjonalnego oddziaływania wzorców stylistycznych w określonych typach sytuacji.

Performancją stylistyczną jest na tym tle „każdorazowa realizacja stylistyczna w oparciu o kompetencję stylistyczną w ramach kompetencji komunikatywnej” (s. 145). (Por. na ten temat Mazur 1990: 76-77). Relacje między kompetencją i performancją stylistyczną a kompetencją i performancją językową przedstawiają się w ujęciu B. Sandig jak w tabeli 2 (s. 152)

Tabela 2.

<u>Język, działanie językowe</u> <i>Kompetencja</i>	St 1
Jednostki i reguły: gramatyki, leksyki, grafii, morfologii, wymowy, wzorzec działania, wzorzec tekstowy, typ sytuacji, typ wiedzy, ...	<i>Kompetencja stylistyczna</i> Prototypowe jednostki stylistyczne: gramatyczne, leksykalne, morfologiczne, wymowy, grafi...; inwentarz stylistyczny, wzorzec działania, wzorzec stylistyczny, typy znaczeń stylistycznych, typy skutków stylowych
<hr/> <i>Wykonanie (performancja)</i>	Reguły powstawania elementów stylistycznych, stylistyczne zasady tworzenia struktur, reguły wykonania, reguły stosowności każdorazowo w relacji do typu sytuacji, typu działania, typu tematu, typu stanu rzeczy zastosowanie wzorców w kontekstach, sytuacjach
Wytworzenie struktur z jednostek i reguł	<hr/> <i>Performancja stylistyczna</i> Konkretne wykonanie działania z ich funkcjami stylistycznymi

Autorka zwraca ponadto uwagę na zróżnicowanie kompetencji stylistycznej. Wyodrębnia kompetencję aktywną (czynną) i kompetencję bierną. (Por. też Sanders 1977: 119). Pisze o uwarunkowanej socjalnie zmienności kompetencji stylistycznej. „Styl ze swoimi ogólnymi funkcjami i strukturalną różnorodnością jest rodzajem miary opanowania reguł uważanych w społeczeństwie za relewantne” (s. 154).

Omaowaną część pracy kończy próba zdefiniowania stylu. B. Sandig proponuje przy tym, by pytanie *co to jest styl?* zastąpić, zgodnie z przedstawionymi w jej opracowaniu założeniami, pytaniami: *do czego styl służy użytkownikom języka, gdy podejmują oni działanie?, jak styl funkcjonuje?* „Styl językowy zatem to intencjonalny, wywołujący określony skutek rodzaj wykonania konkretnego działania przy pomocy tekstów, wypowiedzi użytych w sytuacji. Owo wykonanie odwołuje się do wiedzy użytkowników języka dotyczącej typów sytuacji, wzorców działania, wzorców tekstowych, typów znaczeń stylistycznych i stylistycznych skutków a także znajomości typów struktur, technik, inwentarzy i wzorców stylistycznych” (s. 157).

W drugiej części książki pisze autorka o **funkcjach stylu**, wprowadzając pojęcie **wzorca tekstowego** i rodzajów jego realizacji podporządkowanych celom

działania językowego. Poszczególne funkcje wynikają z powiązań stylu z różnymi aspektami działań. Są to związki wielorakie i tylko dla potrzeb analizy można, jak sugeruje B. Sandig, wyodrębnić odniesienia do treści działania, uczestników działania i związków między nimi, a także różnych aspektów sytuacji.

Aby przedstawiona teoria nie pozostała tylko teorią, powinna być opracowana dla potrzeb dydaktyki jako podstawa nauczania stylu na lekcjach języka ojczystego i jako pomoc w nauczaniu języka niemieckiego jako obcego (s. 334).

W przedstawionym opracowaniu znalazło się wiele zagadnień rozpatrywanych w stylistyce od dawna (także w pracach niemieckiej badaczki). B. Sandig wkłada nowe treści w takie pojęcia, jak: **wybór, porównanie, styl, funkcja stylistyczna**. Wydaje się przy tym, że najbardziej istotnym novum w jej propozycjach jest postulat rozszerzenia analiz stylistycznych na obszary, którymi stylistyka nie zajmowała się dotychczas. Niezależnie od tego, jak pojmowany był styl, jakie stosowano metody, odnoszono wszelkie charakterystyki do tekstu. Gdy analiza obejmowała funkcje stylistyczne elementów językowych, były to funkcje w tekście. Gdy ujmowano styl semiotycznie, uwzględniając jego wartości, szukano wykładników owych wartości w tekstach (Bartmiński 1981, 1991, Wojtak 1988). B. Sandig także od tekstu nie odchodzi. Postuluje jednak, by zjawiska w nim zawarte interpretować jako wykładniki intencji nadawcy, badać oddziaływanie tekstów na odbiorców (skutki stylu) i oceniać działania dokonywane za pomocą tekstów⁴.

„Zadaniem stylistyki językoznawczej jest opis ogólnej rzeczywistości stylistycznej od elementu stylu do wzorca stylistycznego (...) i opis najważniejszych funkcji” (s. 166). Pojedynczy tekst służy jako przykład regularnych realizacji wzorca, jako przykład odchyłeń od wzorców i reguł (opis powinien wtedy uwzględniać sens owych odchyłeń)⁵. W tekście objawia się bowiem gra między użyciem reguł i realizacjami wzorca (s. 166).

Nie ułatwia to życia badaczom stylu. Przedmiot opisu może się bowiem wydawać częściowo nieuchwytny. Opory, choć ostatnio mniejsze⁶, może też budzić nadawanie stylistyce charakteru dyscypliny opisującej i oceniającej

4 W polskiej stylistyce postulaty odejścia od „odpodmiotowionego” pojęcia stylu formułują ostatnio S. Gajda (1991) i T. Zgółka (1991).

5 Postulaty te przyjmują w swoich pracach J. Mazur (1990), M. Wojtak (1990).

6 Por. sugestie dotyczące stosowania ocen etycznych w językoznawstwie formułowane przez J. Puzyninę (1984) i I. Bajerową (1988).

zarazem. Zawsze będzie się można spierać o to, co ma być przedmiotem oceny, jakie wartości brać pod uwagę, jakie kryteria ocen stosować. Niemniej perspektywa łączenia stylistyki z pragmatyką wydaje się obiecująca. Może usprawnić, by nie powiedzieć umożliwić, stylistyczne badanie tekstów użytkowych. Zastosowanie narzędzi badawczych wypracowanych we wspomnianym nurcie stylistyki do opisu rozmaitych wzorców tekstowych funkcjonujących w komunikacji społecznej (niezależnie od analiz przedstawionych w książce B. Sandig) stanie się najlepszym ich sprawdzianem. Droga, którą wskazuje autorka omawianej publikacji, jest jednym ze sposobów wypracowania dla stylistyki nowych perspektyw i widzenia stylistyki jako tej dyscypliny, która będzie w stanie podjąć się całościowego opisu zachowań językowych człowieka (Gajda 1991). Ponieważ zadanie uporządkowania pojęć i metod stylistyki jest postrzegane jako istotne dla współczesnych stylistyków, warto przypomnieć i rozpropagować, scharakteryzowane tu w zarysie, lecz bardzo cenne, obiecujące i gruntowne opracowanie niemieckiej badaczki.

MARIA WOJTAK

Literatura

- Bajerowa I., 1988, *Nowe kierunki językoznawstwa a kultura języka i etyka*, „Poradnik Językowy”, z. 9.
- Bartmiński J., 1981, *Derywacja stylu*. — *Pojęcie derywacji w lingwistyce*, Lublin.
- Bartmiński J., 1991, *Styl potoczny jako centrum systemu stylowego języka*. — *Synteza w stylistyce ...*
- Borkowska G., 1988, *Dialog powieściowy i jego konteksty (na podstawie twórczości Elizy Orzeszkowej)*, Wrocław.
- Dolinin K. A., 1978, *Stilistika francuzskiego jazyka*, Leningrad.
- Gajda S., 1991, *Stan współczesnej stylistyki a synteza stylistyczna*. — *Synteza w stylistyce ...*
- Hołówka T., 1988, *Delicje ciotki Dee*, Warszawa.
- Mazur J., 1990, *Styl i tekst w aspekcie pragmatycznym (z zagadnień teoretyczno-metodologicznych)*, „Socjolingwistyka”, t. 9, red. W. Lubaś. Wrocław.
- Ohmann R., 1977, *Mowa, działanie, styl*. — *Znak, styl, konwencja*, wybór M. Głowińskiego, Warszawa.
- Pisarkowa K., 1980, Barbara Sandig: *Stilistik — Sprachpragmatische Grundlegung der Stilbeschreibung*, Berlin — New York 1978, s. 201, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, z. XXXVII.

- Puzynina J., 1984, *Problemy aksjologiczne w językoznawstwie*, „Poradnik Językowy”, z. 9-10.
- Sanders W., 1977, *Linguistische Stilistik, Grundzüge der Stilanalyse sprachlicher Kommunikation*, Göttingen.
- Sandig B., 1978, *Stilistik — Sprachpragmatisch Grundlegung der Stilbeschreibung*, Berlin — New York.
- Skubalanka T., 1969/70, *O pojęciu wyboru w stylistyce*, „Folia Societatis Scientiarum Lubliniensis”, Sectio A-D, Vol. 9/10, Lublin.
- Skubalanka T., 1978, *Der Vergleich in Stiluntersuchungen*, „Zeitschrift für Slavistik”, Bd. XXIII.
- Skubalanka T., 1984, *Historyczna stylistyka języka polskiego*, Wrocław.
- Skubalanka T., 1986, *Metodologiczne problemy syntezy stylistyki. — Teoretycznoliterackie tematy i problemy*, red. J. Sławiński. Wrocław.
- Synteza w stylistyce słowiańskiej*, 1991, red. S. Gajda, Opole.
- Wilkoń A., 1977, *Z zagadnień języka i stylu*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace Językoznawcze”, z. 24.
- Wojtak M., 1988, *Elementy stylu urzędowego w Ortyłach magdeburskich*, „Język Polski”, z. 4-5.
- Wojtak M., 1990, *Z problematyki opisu stylu tekstów użytkowych na podstawie analizy ogłoszeń matrymonialnych*, „Poradnik Językowy”, z. 2.
- Zgółka T., 1991, *Tekstowe, funkcjonalne i pragmatyczne kryteria wyodrębniania stylowych odmian języka. — Synteza w stylistyce ...*

JERZY ZIOMEK, RETORYKA OPISOWA, Wrocław: Ossolineum, 1990, 341s.

Niedawno ukazała się imponująca zakresem problematyki, bardzo oczekiwana *Retoryka opisowa* J.Ziomka. Jest to dzieło nistychanie pojemne treściowo. W dwunastu rozdziałach otrzymaliśmy syntezę starożytnej i dwudziestowiecznej myśli retorycznej wraz z próbą sformułowania nowoczesnej teorii zachowującej w sobie pojęciowe treści retoryki grecko-rzymskiej. Autor — wybitny historyk i teoretyk literatury — z ogromną swobodą porusza się po obszernym materiale badawczym, przywołując bogatą literaturę przedmiotu (od Arystotelesa) po takich badaczy współczesnych jak: Ch.Perelman, P.Zumthor, R.Barthes, J.Cohen, T.Todorov, J.Lotman i inni).